

Александренко Олена Віталіївна,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОЗНАКИ ПРОТИПРАВНОГО ВПЛИВУ НА СВИДКІВ І ПОТЕРПІЛИХ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Проблема встановлення правдивості наданих під час розслідування показань потерпілих і свідків завжди була і залишається актуальною. Несвоєчасне виявлення чи взагалі невиявлення давання неправдивих показань свідками і потерпілими негативно впливає на організацію розслідування, тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій та результати розслідування.

На наявність протидії розслідуванню, зокрема, шляхом давання неправдивих показань, удаваності з боку обвинуваченого чи свідка під час допиту, звертав увагу ще Ганс Грос [1, с. 125, 365]. Як свідчить практика розслідування, доволі часто виникали труднощі з виявленням неправдивих показань, на підставі чого приймалися помилкові рішення, які в подальшому суттєво ускладнювали процес встановлення злочинців.

У кримінальній справі про серію жорстоких вбивств неповнолітній свідок Васильєв повідомив, що бачив маніяка і навіть надав його опис. Фахівці за цими показаннями склали портрет злочинця, але з кожним наступним допитом свідок додавав до портрету все нові подробиці. Хлопчик навіть згадав про татуювання на руці у злочинця, яке він відтворив до найменших подробиць. Тут у деяких членів слідчо-оперативної групи виникли перші сумніви щодо правдивості показань Васильєва. Провели слідчий експеримент для перевірки можливості бачити татуювання з місця, де знаходився свідок у момент нападу на потерпілого. Як з'ясувалося, це неможливо. В подальшому було встановлено, що таким чином підліток хотів привернути до себе увагу слідства, насправді він ніколи не бачив вбивцю. В результаті було втрачено декілька місяців щоб викрити неправду свідка. Але деякі члени слідчо-оперативної групи продовжували вірити цим показанням аж до затримання Головкина [1, с. 63–69].

По цій же справі можна навести й позитивний приклад, коли знання підліткової психології та їх правильне використання при допиті неповнолітнього свідка жінкою-помічником прокурора району дозволили отримати від допитуємого важливу інформацію щодо злочинця та навіть дізнатися про його прізвище.

При розслідуванні кримінальної справи Чікатіло як підозрюваний неодноразово був допитаний О. Кравченко, але ніхто не побачив ніяких ознак нещирості його показань. В подальшому він був визнаний винним у вчиненні вбивства дівчинки і страчений за вироком суду. Пізніше це вбивство «взяв» на себе Чікатіло. Це було перше вбивство «ростовського чудовиська» у тривалій близько 12 років злочинній діяльності, яке за певного вміння та сумлінності співробітників міліції можна було своєчасно розкрити, попередивши страту невинуватого Кравченка. Натомість Чікатіло під час допиту демонстрував нещирість, у його показаннях були суттєві протиріччя. Крім цього, його зовнішній облік мав би насторожити працівників міліції, що до його показань слід ставитися обережно, ретельно їх перевіряючи та зіп'являючи з іншими зібраними слідством матеріалами.

На жаль, слідча практика багата на такі випадки нещирості свідків і потерпілих. Відомо про це стає, зазвичай, після розслідування саме таких гучних злочинів. Все вищевказане свідчить про необхідність знання слідчими і оперативними працівниками основних ознак, що можуть свідчити про можливу недостовірність показань потерпілих і свідків внаслідок вчиненого щодо них протиправного впливу з боку злочинців та їх оточення. Така обізнаність дає змогу критично підходити до наданих показань, плануючи їх ретельну перевірку, що в цілому позитивно позначиться на строках, якості та повноті розслідування.

У вітчизняній криміналістичній літературі дані питання, на нашу думку, не привернули належної уваги, що слід вважати суттєвим недоліком існуючих практичних рекомендацій, зокрема, з тактики проведення допиту. Незважаючи на значну кількість робіт з тактики проведення слідчих дій, зокрема, з тактики допиту, питання щодо ознак злочинного впливу на свідків і потерпілих слід вважати недослідженими так, як того потребує практика розслідування. Найбільш докладно ці питання було розглянуто у дисертації І.О. Бобракова (1997) [3]. З того часу кількісно й якісно змінилася протидія розслідуванню злочинів, її способи та прийоми, зазнали змін й способи протиправного впливу на учасників розслідування.

Аналізуючи існуючі літературні джерела з цього питання, власний практичний досвід слідчої діяльності, наведемо основні ознаки, що свідчать про протиправний вплив на потерпілих і свідків з метою давання ними потрібних (вигідних) злочинцям показань:

- утаювання потерпілими чи свідками обставин отримання ними тілесних ушкоджень, слідів побоїв під час надання першої допомоги у медичній установі;

- відмова від явки до слідчого, оперативного працівника, іншого співробітника правоохоронного органу без будь-яких пояснень чи з надуманих мотивів;

- завчасний виїзд потерпілого чи свідка в інший населений пункт, місцевість, щоб не бути викликаними для надання пояснень або свідчень;

- ухилення від письмової фіксації даних, що надані ними в усній формі;

- ухилення від проведення процесуальних дій (експертизи тощо);

- небажання надати певні речові докази, документи, зразки для порівняльних досліджень;

- ухилення від відповіді на конкретні та прямі запитання стосовно злочинця, бажання якнайшвидше «проскочити» небезпечний момент допиту,

- посилення на «погану» пам'ять щодо обставин злочину та поведінки злочинця, але достатньо повне і точне викладення всіх інших обставин;

- «завченість», відрепетованість свідчень, їх повторювання у суворій послідовності, одними й тими ж фразами;

- посилення на факти, які неможливо об'єктивно перевірити;

- негативна реакція на уточнюючі запитання;

- повідомлення на повторному допиті нових фактів, що прямо чи непрямо підтверджують показання злочинця, та ін.

Нерідко ознаки, що свідчать про вплив на потерпілих чи свідків, можуть проявлятися у їх психофізіологічних реакціях: людина немовби «застигає» в будь-яких позах, іноді доволі незручних; сильне дрижання пальців рук, підвищена хаотичність рухів; запинка і тимчасова втрата мови, змінення тембру, ритму та висоти голосу; підвищене серцебиття; поблідіння чи почервоніння обличчя тощо.

Певні ознаки відзначаються у діях потерпілих і свідків, які не піддалися такому впливу: висловлювання побоювань за свою та безпеку своїх рідних, пряме звертання за захистом до правоохоронних

органів; поява в супроводі рідних, охоронців та інших осіб, що можуть забезпечити їх захист та ін. [3].

Наведені нами деякі ознаки впливу злочинців на свідків і потерпілих не вичерпують всієї їх різноманітності. Проте, знання хоча б основних ознак є необхідною складовою високої професійності співробітників правоохоронних органів, передусім, органів досудового розслідування.

Дана проблема потребує належної уваги і вирішення з врахуванням результатів існуючих напрацювань, шляхом проведення відповідних досліджень вченими-криміналістами, фахівцями із судової та загальної психології, інших наук, інтереси яких певним чином стосуються вказаної проблеми.

Список використаних джерел

1. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. М. : ЛексЭст, 2002. 1088 с.
2. Дубягина О. П., Дубягин Ю. П., Евтеев М. В., Титанов А. И. По следу маньяка. М. : Бизнес-Пресс : Дежавю, 2007. 208 с.
3. Бобраков И. А. Воздействие преступников на свидетелей и потерпевших и криминалистические методы его преодоления : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 1997. 22 с.